

LUJO MARGETIĆ: SREDNJOVJEKOVNO HRVATSKO PRAVO — STVARNA PRAVA

izd. Pravnog fakulteta u Zagrebu i Pravnog fakulteta u Rijeci
(Zagreb, Rijeka, Čakovec 1983, str. 184)

1.

Dr. Lujko Margetić, redovni profesor rimskog prava, opće i nacionalne povijesti država i prava na Pravnom fakultetu u Rijeci, izuzetno je marljiv, plodan i uspješan pravni povjesničar i pedagog. Margetić je do sada objavio pet knjiga i monografija, među njima udžbenik Rimskog prava (u zajednici s prof. Miškom Borasom, Zagreb 1980) te nedavno skripta *Opća povijest države i prava* (Rijeka 1983). Ovdje posebno spominjem knjigu *»Iz vinodolske prošlosti — pravni izvori i rasprave«* (Zagreb 1980, str. 284) koja sadrži četiri Margetićeve rasprave i važne izvore za povijest Vinodola. Ti Margetićevi radovi potiču novu i produbljenu diskusiju o značajnim problemima vinodolske pravne prošlosti. Oni predstavljaju i značajan podsticaj drugim našim znanstvenim radnicima medievistima da se svojim znanstvenim priložima uključe u obilježavanje 700. godišnjice postanka Vinodolskog zakona, jednog od najstarijih hrvatskih pravnih i kulturno-povijesnih spomenika, čiji 700. jubilej pada u siječnju 1988. godine.

Osim gore navedenih knjiga, prof. Margetić je objavio i 68 znanstvenih radova i članaka u različitim domaćim i stranim (ponajviše talijanskim) časopisima i zbornicima, čiji je popis u cijelosti objavljen u Zborniku Pravnog fakulteta u Rijeci, br. 4, 1983, str. 36—39. Iz bibliografije prof. Margetića vidi se da se jedna trećina njegovih radova odnosi na pravnu povijest staroga vijeka, a dvije trećine na hrvatsku srednjovjekovnu pravnu povijest koja predstavlja temeljno žarište Margetićeva znanstvenog interesa.

Margetićeva je značajna prednost u istraživanju srednjovjekovne povijesti hrvatskog naroda izvorno poznavanje romanistike. Budući da su mnogi naši srednjovjekovni pravni instituti usko povezani s institucijama rimsko-bizantskog prava, to se bez poznavanja tih veza i ne mogu solidno znanstveno objasniti. Ta znanstvena povezanost romanistike i hrvatske medievistike posebno je došla do izražaja u prikazanoj knjizi.

2.

Monografija prof. Margetića *»Srednjovjekovno hrvatsko pravo — stvarna prava«* sadrži 184 stranice štampanog teksta. Njen naziv ne znači dakako da je riječ o hrvatskom pravu u etničkom smislu te riječi. Zbog potpunosti prikaza i komplementarnosti pojedinih instituta, pisac je u analizi istarske pravne regije uzimao u razmatranje i statute Trsta i Slovenskog primorja, a u dalmatinskoj regiji i statute Kotora i Budve, koji teritorijalno, dakako, ne spadaju u granice SRH.

Knjiga je podijeljena na *uvod*, zatim slijedi prikaz institucija *prvog* razdoblja, tj. države hrvatskih narodnih vladara. Opsegom je mnogo veći prikaz *drugog* razdoblja hrvatske pravne povijesti, koji obuhvaća razvitak srednjovjekovnih stvarnih prava u hrvatskim zemljama u vremenu od postanka hr-

vatsko-ugarske državne zajednice, tj. od početka 12. stoljeća pa do kraja 15. stoljeća. Kako je za drugo razdoblje sačuvano mnogo više izvornog materijala, to je pisac u ovom dijelu svoga rada obradio pravne ustanove po pojedinim regijama: Istre, Kvarnera, Dalmacije, uže Hrvatske i Slavonije (vidi na str. 1. obrazloženje teritorijalne i vremenske diobe hrvatskog prava). U svakoj regiji pisac upozorava na različitosti i srodnosti pojedinih pravnih instituta, jer u tom razdoblju i nema jedinstvenoga hrvatskog pravnog područja.

Ova monografija nema za cilj da pruži *sistematski* pregled svih pravnih ustanova stvarnog prava nego samo onih koje je pisac smatrao relevantnim za upoznavanje temelja na kojima počiva srednjovjekovno hrvatsko pravo. U pojedinim poglavljima drugoga dijela posebno se analiziraju instituti posjeda, vlasništva, služnosti, založnog prava, prava prvokupa i otkupa te agrarno-pravni odnosi.

Pisac je opširnije obradio one probleme za koje je smatrao da imaju posebno značenje za hrvatsku pravnu povijest u cjelini, a i za širi evropski krug. To se odnosi osobito na Rižanski placit, plemstvo 12 širih porodica hrvatskog kraljevstva i agrarne odnose u dalmatinskom pravnom području.

Pisac je sva svoja bitna izlaganja nastojao poduprijeti reprezentativnim odlomcima izvornog materijala. Najvažniji izvori dani su u originalnom latinskom jeziku, a odmah i u prijevodu na suvremeni hrvatski jezik, čime je omogućeno da i širi krug zainteresiranih čitatelja, koji ne zna latinski, može provjeriti pojedine autorove teze.

Analizom prilično oskudnih izvora *prvog razdoblja* (str. 3—10), a koje obuhvaća vrijeme domaćih vladara, pisac utvrđuje najvažnije oblike vlasništva toga doba. On ukazuje da se pravo na obiteljsku imovinu (ius hereditarium) staroga hrvatskog prava bitno razlikuje od rimskopravnog i modernog prava vlasništva. Obiteljska imovina pripada svim nepodijeljenim članovima obitelji, pojedini član obitelji ne može — sve do diobe — valjano raspolagati sa svojim udjelom, a čak i nakon diobe nezastarivo rođačko pravo otkupa u znatnoj mjeri ograničava slobodu raspolaganja (str. 5).

Staro hrvatsko pravo nije, čini se, poznavalo institut dosjeloosti pa čak ni institut zastare (str. 6). Darovanje nije smatrano nepozivim čak iako je darovana stvar već predana obdarenom, premda se črkva opirala takvim slivačnjima (str. 7).

Poljoprivrednici koji izravno obrađuju zemlju nisu puki obvezno-pravni zakupci, već imaju nesumnjiva stvarnopravna ovlaštenja, osobito u odnosu na nasade, pa se njihov stvarnopravni odnos može usporediti s pravom emfitenze rimskog i bizantskog prava (str. 8).

3.

Prikaz *drugog razdoblja* pisac počinje analizom stvarnih prava u srednjovjekovnoj *istarskoj* regiji (str. 11—56). Margetić se najprije opširno zadržava na pravno-povijesnoj analizi tzv. *Rižanskog placita*, tj. zapisnika s Rižanskog sabora (okolina Kopra), koji je održan godine 804. po nalogu franačkog vladara Karla Velikog i sina mu Pipina, a u prisutnosti patrijarha, petorice istarskih biskupa, te civilnog upravitelja vojvode Ivana i drugih svjetovnih prvaka. Predstavništvo istarskog stanovništva na tom saboru sačinjavala su 172 kaptana kao izabrani izaslanici pojedinih gradskih općina i kaštela Istre. Zadatak tih izaslanika je bio da na saboru, pred predstavnicima vladara, iznesu pritužbe

zbog zloupotreba crkvenih i civilnih franačkih vlasti, koje su se u prvom redu sastojale u uvođenju raznih vrsta tlačka i drugih dotle neuobičajenih naturalnih podavanja u poljoprivredi (str. 18—19). Iz sadržaja Rižanskog placita pisac izvodi važan, ali prihvatljiv zaključak da su Slaveni u to doba, početkom 9. stoljeća, imali u Istri svoja naselja i svoje općinske organe.

U daljem tekstu ovog poglavlja pisac, na temelju odredbi pojedinih istarskih statuta i isprava, analizira tipove posjeda i vlasništva, susjedske odnose, uvjete dosjelosti, različite novčane i naturalne obveze trajnih zakupnika zemlje (str. 43—50).

U *kvarnerskom* pravnom području posebno značenje ima glasoviti *Vinodolski zakonik* (1288), ali nisu manje pravno-povijesno zanimljivi ni drugi statuti kao: *Kastavski*, *Moščenički*, *Labinski* i *Plominski*, a napose još *Riječki*, *Krčki* i *Rapski* statut, koji mnogim svojim odredbama predstavljaju i danas izazov za znanstvene radnike.

Vlasništvo, kao centralni pravni institut stvarnih prava, nije ni na *kvarnerskom* području imalo jedinstvene značajke. Vlasništvo nad nekretninama u *Vinodolskom zakoniku* razlikuje »dominium directum« feodalaca i »dominium utile« kmetova. Taj se odnos — naglašava pisac — stoljećima neprestano i neprimjetno mijenjao, tako da je feudalčevu vlasništvo postepeno sve više poprimalo sadržaj javnopravnog ovlaštenja na ubiranje određenih davanja, a »vlasništvo« (dominium utile) kmetova postepeno se i neprimjetno iz nasljednog zakupa pretvaralo u pravo čiji se sadržaj sve više približavao pravom vlasništvu, tako da su reforme 19. stoljeća zapravo samo dovršile taj stoljetni razvoj (str. 57).

Margetić je posvetio znatnu pažnju *dalmatinskom* pravnom području, oko 30 stranica svoga teksta (str. 72—105). Ta je regija — upozorava pisac — od posebnog interesa za našu pravnu povijest, jer su rimski, bizantski i mletački utjecaji prodirali preko tog područja u unutrašnjost hrvatske države, a utjecaj slavenskog, odnosno staroga hrvatskog prava također je povratno djelovao na pozitivne pravne institute dalmatinske regije. Pisac u ovom poglavlju ponajprije konstatira da je institut posjeda u dalmatinskim gradovima bio slabo razvijen. Pravni institut vlasništva pokazuje veliku raznolikost s obzirom na tipove vlasništva i njegov sadržaj (str. 74). Proučavajući problematiku derivativnog stjecanja vlasništva, Margetić upozorava da sve do 13. stoljeća isprava o prijenosu vlasništva nije imala dispozitivni značaj, već tek značaj pukog dokaza (str. 82). Prodaja je u predstatutarno doba nerijetko poprimala oblike koji posve odudaraju od oblika poznatih u rimskom i modernom pravu. Tako pisac navodi primjer *Splita*, gdje od 11. do 13. stoljeća nalazimo jedan zanimljiv način prodaje nekretnina. Kupac uz ugovorenu cijenu pridodaje još i neku stvar razmjerno manje vrijednosti (tzv. »pro fine«, »bezvetje«) kao dodatak na cijenu (str. 84). Stručna literatura pruža razne hipoteze o svrsi toga instituta. Margetić iznosi prihvatljivo mišljenje da se, tretirajući kupoprodaju kao razmjenu dobara, tim dodatkom htjelo izbjeći djelovanje rodbinskog prava prvokupa (str. 87).

Margetić u ovom poglavlju prilično podrobno analizira i *dalmatinski kolonat*, kao specifičan oblik agrarnih odnosa, o kojemu su iznesene mnoge i različite teorije (str. 95—98). Margetić pokušava izraditi vlastiti nacrt sistematizacije i sadržaja pojedinih agrarno-pravnih instituta u Dalmaciji, posvećujući posebnu pažnju diobi prava na »nasadenoj zemlji« između vlasnika

i obrađivača (str. 101—102). Prema Margetićevu mišljenju obrađivač nema stvarnopravna prava na zemlju, on ostaje samo vlasnik nasada, kojima slobodno raspolaze, uz priznato pravo prvokupa vlasnika zemlje. Prema tome, dalmatinska emfiteuza nije uopće bila stvarno pravo na tuđoj zemlji (str. 102).

Razmatrajući karakteristične pravne ustanove uže Hrvatske, tj. teritorija koji se proteže od rijeke Cetine do Petrove gore, pisac se opširnije zadržao na pitanjima koja se odnose na plemićku imovinu, a osobito na spornom pitanju plemstva 12 plemena hrvatskog kraljevstva (nobilitas duodecim generationum regni Croatiae). Taj je problem već davno u centru pažnje i domaćih i stranih povjesničara i o njemu su iznesene vrlo oprečne teorije (Rački, Barada, Hauptmann, Nada Klaić, Grafenauer, Oleg Mandić, Lucić i drugi). Margetić je ponudio jedno — po mojem sudu — razložno i uvjerljivo rješenje: da posebna ustanova plemstva 12 plemena nije uopće postojala ni u najstarije doba (kako tvrdi Hauptmann), ni u doba Kolomana (Barada) ni u 14. stoljeću (Nada Klaić), već da je to bio u praksi uobičajeni izraz za hrvatsko plemstvo uopće! (str. 107—121).

Margetić je u ovom poglavlju proširio svoju analizu i na razmatranje pojedinih stvarnopravnih ovlaštenja koja su hrvatski plemići imali na darovanim i stečenom zemljišnom posjedu (str. 121—134).

U posljednjem poglavlju Margetić razmatra karakteristične stvarnopravne institute *slavonske pravne regije*. Pod srednjovjekovnom Slavonijom treba razumjeti čitavo područje današnje sjeverne Hrvatske, od rijeke Sutele i Krke prema istoku. To je bila hrvatska graničarska pokrajina koju je ugarski kralj osvojio krajem 11. stoljeća. Ugarski su kraljevi Slavoniju smatrali svojim vlasništvom, pa su u nju uvodili ugarsko pravo. Ono je ipak u Slavoniji, zbog znatnih ostataka hrvatskog prava, imalo nekih svojih specifičnosti, na koje upozorava i sam Stefan Verbeci u svom Tripartitu (str. 135). I u ovom poglavlju Margetić raspravlja o posjedu, vlasništvu, pravu prvokupa i otkupa, založnom pravu, te nastoji utvrditi osobitosti tih pravnih instituta, a i njihove sličnosti s pravom uže Hrvatske.

U zaključku (str. 163—167) pisac sintetizira svoja izlaganja, nastojeći pronaći dodirne točke s evropskim srednjovjekovnim pravnim shvaćanjima. Margetić zaključuje s ovom konstatacijom: »Hrvatsko srednjovjekovno pravo samo je varijanta evropskog. Njegova pojedina područja pokazuju veliku raznolikost u preuzimanju prelaznih utjecaja i u originalnom i stvaralačkom prilagođavanju tih vanjskih utjecaja regionalnim i lokalnim potrebama i okolnostima« (str. 166).

Monografija je opremljena vrlo korisnim i brojnim kazalima izvora (str. 169—176), stvari (str. 177—189), osoba (str. 180—181), zemljopisnih imena (str. 182—183) i autora (str. 184), pa tako koncipirana kazala omogućuju čitatelju da se lako snalazi u pojedinim problemima. U uvodu knjige dane su i kratice upotrijebljenih izvora i literature (str. XI—XXII).

4.

Pravno-povijesna problematika koju je prof. Margetić sistematizirao i analizirao u prikazanom radu do sada je bila tek načeta u našoj pravno-povijesnoj literaturi. Čitaocu na kraju ostaje čvrst utisak da pisac odlično pozna postojeće izvore i da sigurnom rukom znalca upućuje na bitnu znanstvenu problematiku. Kako je Margetić već u predgovoru svoga djela istaknuo, ovaj

rad nema za cilj da pruži sistematski pregled svih pravnih ustanova stvarnoga prava nego samo onih koje je pisac smatrao važnim za upoznavanje temelja na kojima počiva srednjovjekovno hrvatsko pravo (predgovor str. 5). Pri takvu izboru odlučuje, dakako, subjektivan pristup samog autora, u kojega se možemo pouzdati. Margetić je svoje bitne teze dokumentirao velikim brojem izvornih tekstova koji su priopćeni u originalu i u hrvatskom prijevodu.

Iako ovaj rad nema udžbenički već studijski karakter, on može vrlo korisno poslužiti za seminarski rad s izabranim studentima, a posebno još za postdiplomski studij povjesničara raznih specijalnosti.

Pisac je ovom monografijom uspješno analizirao i sistematizirao osnovne probleme srednjovjekovnoga hrvatskoga stvarnog prava. Margetić je upozorio na mnoga neriješena pitanja, sam je ponudio pojedina konkretna i prihvatljiva rješenja, potakao našu znanstvenu znatiželju, otvorio prostore za nove znanstvene diskusije i nova znanstvena istraživanja hrvatske pravno-povijesne baštine.

Hodimir Širotković